

Halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek hátránykompenzációja

tervszerű egyéni fejlesztéssel

„... ha az embert olyannak vesszük, amilyen, tulajdonképpen rosszabbá tesszük. De ha olyannak vesszük, amilyennek lennie kell, akkor azzá tesszük őt, amivé lehetne.” (Goethe)

A hagyományos iskolában dolgozó pedagógusok naponta megtapasztalják, hogy az integrált osztályokban tanuló gyerekek között óriási különbségek mutatkoznak. A másság tükröződik a képességekben, a neveltségi szintben, ... minden egyes gyermek más-más fejlettségi fokon álló egyéniség.

A halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek nevelése-oktatása a pedagógusok számára sokszor igazi szakmai kihívást jelent.

Az elmúlt évtizedek kutatásai rámutatnak: a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek sajátos, egyéni bánásmódot kívánó fejlesztési igénye mögött döntő többségében nem értelmi fogyatékoság áll. Hanem amikor a mérések eredményei az alacsonyabb képesség és IQ mutatókat tükrözik, akkor a háttérben a hátrányos szociokulturális vagy ingerszegény környezet tényezőiből adódó elmaradást kell meglátnunk. E gyerekek fejlesztési igénye következetes, célzott pedagógiai támogatással az átlagos fejlesztési igényekhez igazítható.

Ha a pedagógusnak az a célja, hogy minden kis tanítványából a lehető legtöbbet hozza ki, és fejlesztő munkája eredményes, sikeres legyen, akkor meg kell keresnie azokat a tanulásirányítási módokat, amelyek alkalmazása biztosítja, hogy diákjai képességeiknek, egyéni fejlődési ütemüknek és érdeklődésüknek egyaránt megfelelő tevékenységeket végezzenek. Ebben nyújtanak segítséget a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók fejlesztését célzó Integrációs Pedagógiai Program elemei, melyek közt hangsúlyozottan jelenik meg az egyéni haladási ütemet segítő differenciált tanulásszervezés, és az egyéni fejlesztés. E két elem egymással szorosan összefüggő lehetősége a hatékony oktatásnak. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy a legtökéletesebben megvalósuló differenciálás valójában az egyénre szabott fejlesztés, ami nagy odafigyelést és következetesen felépített koncepciózus pedagógiai tevékenységet feltételez.

A személyiség fejlesztéséhez elengedhetetlen, hogy a tanuló az éppen aktuális egyéni fejlettségi szintjének megfelelő tevékenységeket végezhesse az iskolában, tehát a külső hatások a megfelelő belső fejlettségi szakaszban érik a gyermeket. Ezzel nemcsak a tanulási folyamatban lesz sikeresebb, hanem munkakedve is nő.

Az integrációs gyakorlatot folytató iskolában az egyéni fejlesztés olyan tevékenység, amelynek során úgy avatkozunk be a gyermek fejlődési menetébe, hogy a külső környezeti feltételek a tanuló egyéni sajátosságaihoz, fejlődési folyamatához igazítottak legyenek.

A fejlesztés tervszerű, következetes megvalósításához a vezérfonalat az egyéni fejlesztési terv adja, míg a megvalósulást az egyéni fejlődési napló prezentálja.

Napjainkban a sajátos nevelési igényű tanulók fejlesztéséhez már több dokumentációs sablon, jól bevált gyakorlat található. Azonban a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók ettől eltérő, más jellegű, hátránykompenzációt célzó egyéni fejlesztési dokumentumaira kevés iránymutatás, követendő minta áll rendelkezésre. Az intézmények nagy része egyéni utat jár, a nevelőtestületek önállóan dolgozzák-dolgozták ki az egyéni fejlesztés dokumentációját. Természetesen ez nem baj, sőt bizonyos szempontból hasznosabb, értékesebb is, hisz helyi viszonyokra készült dokumentumok jöhettek így létre. Függetlenül attól, hogy a halmozottan hátrányos helyzetből fakadó elmaradások csökkentéséhez ki milyen dokumentálási módokat dolgoz ki, lényegében ugyanazokat a lépéseket kell végigjárnia.

Bemeneti mérések, helyzetelemzés

Az integrációs program keretében végzett egyéni fejlesztő munka a tanév elején helyzetfelméréssel, ún. bemeneti mérésekkel kezdődik.

Ez az egyénre szabott fejlesztési terv összeállítását megelőző - többnyire az osztályfőnökök és szaktanárok - által (lehetőség szerint fejlesztő - és gyógypedagógus, pszichológus bevonásával) tanulónként elvégzett komplex vizsgálat.

A felmérések a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók esetében többek között kiterjedhetnek az

- alapkészségek
- általános műveltség
- tanulási képességek,
- tanulás iránti attitűd
- tanulási stílus
- kommunikáció
- szocializáció
- társas kapcsolatok, együttműködés
- viselkedéskultúra
- emocionális tényezők
- énkép, önértékelés
- ...

vizsgálatára.

A mérési eredmények értékelésekor az egyes területeken ne csak a fejlesztést igénylő elemeket emeljük ki, hanem a tanuló személyiségében meglévő erősségeket is, melyekre fejlesztő munkánk során építhetünk. Mindenki van értékes, jó tulajdonság, melynek gondozásával hatékonyabbá tehetjük a személyiség más területeinek fejlesztését is.

Hogy a tanulóról teljesebb, hitelesebb képet kaphassunk, feltétlenül keressük fel őt otthonában, beszélgessünk el szüleivel, ismerkedjünk meg családi háttérével, közvetlen környezetével. Igyekezzünk a szülőket partnerként megnyerni fejlesztéshez, ismertessük meg szándékainkat, keressünk és fogalmazzunk meg velük közös célokat. Ezzel a szülő és gyermek számára is elfogadottabbá válik a közös iskolai tevékenység, mi pedig hatékonyabban végezhetjük munkánkat.

Az egyéni fejlesztés terve

A tapasztalatszerzést, a mérések elemzését követően kerül sor az iskolai pedagógiai folyamat egy speciális tervezési dokumentumának: az egyéni fejlesztési tervnek az elkészítésére, mely arra hivatott, hogy az egyéni sajátosságokhoz igazodva tudatosan, tervszerűen segítse az egyénre szabott fejlesztést.

A jó egyéni fejlesztési terv ötvözi a fejlesztési folyamatban résztvevő valamennyi szereplő munkáját, a pedagógusok és más szakemberek együttműködésére épít.

A terv tartalmára, formájára és terjedelmére kötelező előírások nincsenek.

Azt, hogy mennyire jó a dokumentum, minden esetben az elért eredményeink minősítik.

Határozzuk meg azokat a foglalkozásokat, tevékenységeket, amelyeken a tanulónak a tanév során részt kell vennie a megfelelő fejlesztése érdekében. Döntsük el, hogy életvezetési tanácsadásra, valamely képességterület fejlesztésére, tanulásirányításra, vagy más egyéni fejlesztésre van szüksége.

A fejlesztési tervben általánosan megjeleníthető tartalmi elemek lehetnek pl. a következők:

- A tanuló adatai
- Bemeneti mérési és megfigyelési tapasztalatok
- Fejlesztési célok

- Fejlesztési területek
- Területenként a konkrét fejlesztési feladatok meghatározása
- Feladatonként
 - Az alkalmazni kívánt pedagógiai módszerek, eszközök
 - A megvalósulás keretei (mikor, ki, mit)
 - A fejlesztésbe bevont szakemberek
 - Határidők
 - Elvárt eredmények

A fejlesztés tervét, menetét ismertessük a tanulókkal és szüleikkel, akik nyilatkoznak annak elfogadásáról.

Milyen időtartamra készüljön az egyéni fejlesztési terv? Erre sincs kötelező előírás.

Az integrációs pedagógiai programban a fejlesztési folyamatot, annak elért eredményeit három havonta értékeljük, így ehhez igazítva a tervet célszerű pl. 3 hónapra készíteni. Ám egy tanévnél hosszabb időtartamra semmiképp sem érdemes tervezni. Természetesen a terveket menet közben módosíthatjuk, hisz egy-egy bekövetkező változás ezt gyakran indokoltá teszi.

A fejlesztést-fejlődést követő napló

Az elkészített tervhez kapcsoljuk - akár azzal egy dokumentumként kezelve, akár külön elkészítve - a terv teljesüléséről vezetett ún. egyéni fejlődési naplót. Mely a megvalósulás folyamatát, tapasztalatait, eredményeit rögzíti. Ezt a részt célszerűbb, ha nem az osztályfőnök, hanem mindig a megvalósításban éppen közreműködő pedagógus tölti ki. Ebben folyamatosan feljegyezhetők a

- a tanórákon vagy azokon kívül konkrétan megvalósult egyéni fejlesztések (pl. milyen keretek közt, milyen módon, tevékenységgel és mit fejlesztettünk)
- időpontok
- elért eredmények, megfigyelések, tapasztalatok
- javaslatok
- megvalósító pedagógusok, szakemberek aláírása
- ...

A portfólió

Az egyéni fejlesztési naplókat szervesen kiegészítheti a tanév során a gyerek által elkészített produktumok gyűjteménye, a portfólió is.

Számos előnye, pozitívuma közül csak néhányat emelnék ki: Használatával sokoldalúan és hosszabb időn keresztül nyomon követhető a tanuló fejlődésének folyamata, a benne található dokumentumok segítségével a nevelő pontosabban, átfogóbban tudja értékelni a tanuló teljesítményét, a pedagógusok, szülők, tanuló számára is megtekinthető, az adott intézmény pedagógiai arculatának megfelelően alakítható és folyamatosan fejleszhető, felhasználható a tanulók szöveges értékeléséhez.

Szoktassuk rá tanítványunkat, hogy ő maga dokumentálja ezzel tanulási folyamatát, megadott szempontok mentén értékelje saját teljesítményét, és tanári segítséggel ennek tükrében új célokat fogalmazzon meg. Egy tanulási, szoktatási folyamat eredményeként felső tagozatban már elvárható, hogy a gyerekek tudatosan válogatják, gyűjtik össze munkáikat, melyeket megjegyzésekkel, értékeléssel, reflexiókkal látnak el.

A portfólió formája igen változatos lehet: megfelel egy doboz, dosszié vagy mappa is, a tartalomtól függően.

A gyűjtemény többféle módon összeállítható. A szakirodalom különböző portfólió fajtát különböztet meg aszerint, hogy mire irányul a tanulói munkák gyűjtése. Pl.:

- egy-egy terület fejlődési folyamatát követő gyűjtemény

- minél több tevékenységterületről gyűjtött anyag
- a tanuló által választott legsikeresebb munkák gyűjteménye
- stb...

Az intézmény egyéni fejlesztést célzó dokumentumainak megtervezésénél érdemes szem előtt tartani még egy utolsó, ám nagyon fontos szempontot.

Mindenképpen törekedjünk az egyszerű, és célszerű egyéni fejlesztési napló megalkotására, hisz a lényeg mégsem ezen van, hanem magán a megvalósult fejlesztésen: nehogy a végén „a sok papír között épp a legfontosabb, a gyerekek vesszen el!”

Felhasznált irodalom:

- *Adaptációs kézikönyv (Gyakorlati útmutató integráló pedagógusoknak)*, Szerk.: Kőpatakiné Mészáros Mária, Educatio Kht. Bp. 2008.
- *Segédanyag az egyéni fejlesztési tervek elkészítéséhez - AJKP*, <http://www.educatio.hu>
- *Módszertani füzet értékelő esetmegbeszélésekhez*, Szerk.: Vizi Tímea, Hajdú-Bihar Megyei Pedagógiai Szakszolgálat és Pedagógiai Szakmai Szolgáltató Intézet
- *Személyiségfejlődési füzet értékelő esetmegbeszélésekhez*, Szerk.: uő., uo.
- „A jövő bennük él” *Hatékony tanuló megismerési technikák*, (Bátai Általános Művelődési Központ „jó gyakorlata”) <http://www.altisk-bata.sulinet.hu>,
- Oroszi Lajos: *Hátsó padból – gondolatok a közoktatási integráció két területéről*, <http://www.olala.hu>
- Uő.: *Közoktatási integrációs programok*, uo.
- Perlai Rezsóné: *A család és az óvoda kapcsolata (különös tekintettel a hátrányos helyzetű cigány gyermekekre)*, Magyar Óvodapedagógiai Egyesület, 2002.
- Szegal Borisz: *Roma gyermekek értelmi és szociális fejlettségének elősegítése az óvodában*, DaKá & Ró Kiadó 1998.
- Kósáné Ormai Vera: *Beilleszkedési nehézségek és az iskola*, Tankönyvkiadó, Bp. 1989.
- Szászné Csikós Klára – Varga Katalin: *Segítőkétség A tanulás sikerességéhez szükséges pszichikus funkciók megfigyelése és fejlesztése*, (Ec-Pec könyvek sorozat)
- Pethőné Nagy Csilla: *Módszertani kézikönyv*, Korona kiadó, 2005
- Falus-Kimmel: *A portfólió*, Oktatás-módszertani Kiskönyvtár, Neveléstudományi Intézet Bp, 2003
- Holjevitz Ferencné: *A tanulói portfólió alkalmazása a személyre szabott tanulás érdekében egy kistelepülés kisiskolájában*, <http://www.oki.hu>

Bedőné Fatér Tímea
szaktanácsadó